

Johann Gottfried Herder

RAZPRAVA O IZVORU JEZIKA

PRVI DEL

5

Ali bi ljudje, prepuščeni svojim naravnim zmožnostim, jezik lahko iznašli sami?

Prvo poglavje

Že kot žival je imel človek jezik. Vse silovite in najsilovitejše med silovitimi, bolečimi občutki njegovega telesa, vse silne strasti njegove duše se neposredno izražajo v kriku, v zvoku, v divjem, neartikuliranem glasu. Trpeča žival bo, tako kot junak Filoktet, ko mu je zopet zavdala bolečina, ječala, stokala, pa najsi bo tako rekoč zapuščena, na opustelem otoku, brez izgleda, sledi in upanja po sobitju, ki bi ji bilo pripravljeno pomagati. Kot da bi prosteje zadihala, s tem ko daje prostor žgočemu, splašenem dihu; kot da bi z jekom minil del njene bolečine in kot da bi iz praznega zračnega prostora vase zajela vsaj nove sile za to, da to bolečino preboli, v tem ko gluhe zračne sape izpolnjuje s stoki. Tako malo nas je narava ustvarila kot osamele skale, kot egoistične monade! Celo najfinejše strune živalskega čutenja (moram si pomagati s to prisposodbo, saj za mehaniko čutečega telesa ne poznam nobene boljše!), celo strune, katerih

zven in napon sploh ne izvirata iz samostojne volje in zložnega premisleka, še več, katerih narave ves raziskujoči um še ni mogel raziskati, celo te so v vsej svoji igri, tudi brez zavesti o tem, da bo njihov izraz naletel na tuje sočutje, usmerjene na druga bitja. Udarjena struna opravlja svojo naravno dolžnost: pozvanja, priklicuje enako čuteč odmev, celo če ni nobenega odmeva, celo če ne upa in ne pričakuje, da ji bo katera struna odgovorila.

Če bo fiziologija kdaj prišla tako daleč, da bo predstavila nauk o duši, o čemer pa zelo dvomim, potem bo ta pojav osvetlila s prenekaterim žarkom, izhajajočim iz njenega razčlenjevanja zgradbe živčevja; morda pa bo ta pojav tudi razpršila v posamezne, vse premajhne in brezizrazne snope. Zdaj pa nam dovolite, da celovito, kot jasen naravni zakon privzamemo naslednje: *Pred nami je občutljivo bitje, ki ne more nobenega svojih živih občutkov zapreti vase in ki mora v prvem trenutku presenečenja vsakega od njih, celo brez lastne volje in namena, izraziti v glasu.* Tako rekoč zadnji, materinski objem narave je bilo to, da je kot popotnico na svet vsem dala zakon: »Ne čuti samo zase, ampak naj tvoj občutek zazveni!« In ker je bil ta poslednji ustvarjalni objem za vse, kar je istega rodu, enake vrste, je ta zakon postal blagoslov: »Naj tvoj občutek zveni tvojemu rodu na enak način in zato naj ga vsi sočuteč zaslišijo kakor eden!« Le pustite ga, to šibko, občutljivo bitje! Naj se zdi še tako samo in posamično, še tako izpostavljeno slehernemu sovražnemu viharju svetovja, vendarle ni samo: zvezano je s celo naravo! Občutljivo je opeto s strunami, narava pa je v te strune skrila zvoke, ki – vzbujeni in spodbujeni – spet zbudijo druga enako občutljivo grajena bitja in – kot po nekakšni nevidni verigi – na oddaljeno srce lahko prenesejo iskre čutenja za ono bitje, katerega to srce ne vidi. *Ti vzdihni, ti zvoki so jezik. Obstaja torej jezik občutkov, ki je neposredni naravni zakon.*

Da je imel človek prvotno skupni jezik z živalmi, o tem danes seveda bolj pričajo nekatere ostaline kot pa njegovi polni izbruhi; toda tudi teh ostalin se ne da zanikati. Naj je naš umetni jezik jezik narave še tako izpodrinil, naj sta naš meščanski način življenja in občevalna uglajenost še tako zajezila, izsušila in zavrnila vstran povodenj in morje strasti, najsilnejši trenutek občutja, naj ga nahajamo še tako redko, si še vedno znova jemlje svojo pravico in v svoji materni govorici neposredno pozvanja v poudarkih našega jezika. Naletevajoči vihar kake strasti, nenadna preplanjenost z veseljem ali veselostjo, bolečino in bedo, takrat ko le-ti vrezujejo globoke brazde v dušo, vse premagujoči občutek maščevanja, obupa, besa, strahu, groze itn., vsi ti se oznanjajo, in to vsak na različen način. Toliko kot v naši naravi ždi različnih vrst občutnosti, toliko je tudi vrst zvokov. – Pripominjam torej: manj ko je človeška narava sorodna

kaki živalski vrsti, bolj ko je od te različna po zgradbi živčevja, toliko manj nam je razumljiv njen naravni jezik. Kot kopenske živali kopensko žival razumemo bolje kot vodna bitja in na kopnem razumemo čredne živali bolje kot gozdne; in med črednimi živalmi najbolj tiste, ki so nam najbližje. Le, seveda, da tudi pri tem bolj ali manj delujeta občevanje in navada. Naravno je, da Arabec, ki je svojim konjem *eno*, tega bolj razume kot tisti, ki se na konja povzpne prvič; skorajda tako dobro, kot je lahko govoril Hektor v Iliadi s svojimi konji. Arabec v puščavi, ki nima okoli sebe nič živega razen svoje kamele in morda jato zablodelih ptic, lahko laže razume naravo prve in kričanje drugih kot mi v naših bivališčih. Lovec, sin gozda, razume glas jelena in Laponec glas svoje vprežne živali – toda vse to je posledica izjeme oziroma je izjema. Dejansko pa je ta jezik narave ljudska govorica za vsako vrsto posebej, in tako ima tudi človek svojo.

Seveda pa so ti zvoki zelo enostavni; in če jih artikuliramo in kot vzklike s črkami zapišemo na papir, potem imajo najbolj nasprotna si občutja skorajda *isti* izraz. Medleči »ah« je tako glas topeče ljubezni kakor potoneli v obup; ognjeviti »o« tako izbruh nenadnega veselja kakor tudi vzkipevajočega besa, tako rastočega občudovanja kakor tudi naletavajočih valov tožbe. Toda ali so ti glasovi tu zato, da bi jih kot vzklike zapisali na papir? Solza, ki plava v tem motnem, ugaslem, po tolažbi koprnečem očesu – kako se nas dotakne v celotni podobi obličja otožnosti; vzemite pa jo samo zase, in že postane hladna vodna kaplja, dajte jo pod mikroskop in – ne nočem vedeti, kaj vse bi lahko bila pod njim! Ta medleči dih, napol vzdihljaj, ki tako ganljivo umira na ustnah, razpotegnjenih od bolečine – ločite ga od vsega njegovega živega sodružja in že postane prazen iztisk zraka. Je lahko z zvoki občutkov kaj drugače? V njihovem živem sovisju, v celoviti sliki učinkujoče narave, pospremljani s tako mnogimi drugimi pojavi, se nas dotaknejo in so sebi zadostni; toda od vsega ločeni, iz tega iztrgani, oropani svojega življenja, seveda niso nič drugega kot šifre. Glas narave postane zapisana, svobodno izbrana pismenka. – *Seveda so ti jezikovni zvoki malo*; toda občutljiva natura, kolikor trpi zgolj mehansko, ima tudi manj osnovnih vrst občutkov, kot pa jih naše psihologije prištevajo ali pripesnjujejo duši kot strasti. Samo da je sleherni občutek v takem stanju: manj ko je razcefran na posamezna vlakna, toliko močnejša privlačna vez je: ti zvoki ne govorijo veliko, zato pa silovito. Ali zvok tožbe ječi zaradi ran duše ali telesa? Je ta krik iztisnil strah ali bolečina? Je ta mehki »ah« iztisnil poljub ali solza na prsih zaljubljenec? Ta jezik ni obstajal za to, da bi določal vse tovrstne razlike. Prikliceval naj bi živ prikaz, ki bi v govorjenju prehitel samega sebe! Zvenel naj bi, ne pa orisoval! – Nasploh pa bolečina in ugodje mejita drug z drugim,

kot pravi v svoji zgodbi Sokrat: narava je v občutku spela svoje konce, in kaj jezik občutkov lahko kaže drugega kot taka stičišča? – In zdaj lahko to apliciram.

V vseh jezikih izvora še pozvanjajo ostaline teh naravnih zvenov; le da seveda niso glavna vlakna človeškega jezika. Niso prave korenine, zato pa sokovi, ki oživljajo korenine jezika.

V pretanjenem, pozneje iznajdenem metafizičnem jeziku, ki je – glede na prvotno divjo mater človeškega rodu – od nje odklonela preoblika, morda v četrtem kolenu, in ki se je po dolgih tisočletjih svojega odklanjanja od nje, in potem v stoletjih svojega življenja sama spet pretanjila, civilizirala, humanizirala: ta jezik, otrok uma in družbe, lahko ve o otroštvu svoje prve matere malo ali nič; toda stari, divji jeziki, toliko bliže izvoru, to vsebujejo toliko bolj. Na tem mestu še ne morem govoriti niti o najmanjši *človekovi* tvorbi jezika, temveč motrim le surovo snov zanj. Zame tu še ne obstaja nobena beseda, temveč le zvoki za besedo občutka – toda glejte! Koliko ujetih ostalin teh zvokov je v omenjenih jezikih, v njihovih interjekcijah, v koreninah njihovih samostalnikov in glagolov! Najstarejši jeziki z Jutrovega so polni vzklikov, za katere imamo mi, pozneje izoblikovana ljudstva, pogosto le vrzelasto razumevanje ali pa topost in gluhotu, tako da jih razumemo napak. V njihovih elegijah pozvanjajo, tako kot pri divjakih na njihovih grobovih, oni toni zavijanja in tožb, nadaljujoča se interjekcija naravnega jezika; v njihovih slavilnih psalmih krik veselja in ponavljajoče se aleluje, ki jih Shaw⁵ pojasnjuje naravnost iz ust naricaljk in ki pri nas tako pogosto postanejo svečani nesmisel. V gibanju, v poletu njihovih pesmi in pesnitev drugih starih ljudstev pozvanja zven, ki še zdaj oživlja bojne in verske plese, pesmi žalosti in veselja vseh divjakov, naj prebivajo ob vznožju Kordiljer ali v irokeških snegovih, v Braziliji ali na Karibih. Korenine njihovih najenostavnejših, najbolj dojmovitih in najranejših glagolov so nazadnje tisti prvi vzkliki narave, ki so bili šele pozneje vpeti v obliko. In zato so jeziki vseh starih in divjih ljudstev v tem svojem notranjem, živem zvenu za tujce za večno neizrekljivi!

Večino teh fenomenov bom lahko v sovisju pojasnil šele pozneje; tu je gotovo le eno. Nekateri zagovorniki božjega izvora govornice* menijo, da gre v dejstvu, da se da glasove vseh nam znanih jezikov zvesti na dobrih dvajset pismenk,

* Süßmilchov dokaz, da človeška govornica izvira od Boga, Berlin 1766, str. 21.

občudovati božji Red. Toda že ta faktum sam je napačen, sklep iz njega pa še bolj. Niti ena živo pozvanjajoča govornica se ne da popolnoma prestaviti v črke, še manj pa v dvajset črk; o tem pričajo vsi jeziki skupaj in vsak od njih posamič. Artikulacij naših govoril je tako mnogo, sleherni glas lahko izgovorimo na tako mnogovrstne načine, da je gospod Lambert v drugem delu svojega *Organona* upravičeno lahko pokazal, koliko mnogo manj črk imamo kakor glasov in kako nedoločeno zatorej lahko zadnje izražajo prve. In to je prikazano le, izhajajoč iz nemškega jezika, ki mnogozvočnosti in razlik svojih dialektov še sploh ni posnel v en knjižni jezik. Toliko manj pa to velja tam, kjer celoten jezik ni nič drugega kot tak živ dialekt. Od kod izvirajo vse svojskosti in posebnosti pravopisa, če ne iz nebogljenosti, da bi pisali tako, kakor govorimo? Zvenenja katerega živega jezika pa se da naučiti iz črk v knjigah? In katerega mrtvega jezika obuditi iz njih? Bolj živ kot je kak jezik, manj se je mislilo na to, da bi ga zajeli v črke, izvirneje kot se pne k polnemu, še nerazločenemu glasu narave, toliko manj se ga tudi da zapisati, in še toliko manj se ga da zapisati z dvajsetimi črkami, še več, pogosto je za tujce povsem neizrekljiv. Pater Rasles, ki se je bil deset let zadrževal pri Abenakijcih v Severni Ameriki, se je zelo potožil zaradi tega, ker je kljub vsej čuječnosti pogosto lahko ponovil le polovico njihove besede in se potem osmešil – koliko bolj smešno pa bi jo šele naznačil s svojim francoskim črkopisom! Pater Chaumont, ki je petdeset let prebil med Huroni in se drznil spustiti v izdelavo gramatike njihovega jezika, je kljub temu tožil nad njihovimi guturali in neizgovorljivimi akcenti: pogosto sta imeli besedi, ki so ju sestavljale enake črke, kar najbolj različna pomena.

Garcilasso de Vega se je pritoževal nad tem, kako zelo so Španci peruanski jezik prenarodili, pohabili, ga popačili in okrnili v glasovju besed in zaradi golega popačenja Peruancem pripisovali najslabše stvari. De la Condamine za neko majhno ljudstvo ob Amazonki pravi, da se dobršnega dela njihovih besed sploh ne da zapisati, tudi zelo pomanjkljivo ne. Kjer se zdi, da to ljudstvo v izgovoru uporabi komaj tri zloge, bi jih za zapis potrebovali najmanj devet ali deset. La Loubere pa o siamščini pravi tole: »Od desetih besed, ki jih izgovori Evropejec, rojeni Siamčan morebiti ne bo razumel niti ene, naj si še tako prizadevamo, da bi njihovo govornico izrazili z našimi črkami.« A čemu nam bodo ljudstva iz tako odročnih koncev Zemlje? Naši mali ostanki divjih ljudstev v Evropi, Estonci, Laponci itn., imajo pogosto prav tako napol artikulirane in nezapisljive glasove kakor Huroni in Peruanci. Rusi in Poljaki, čeprav sta njihovi govorici že tako dolgo zapisani in pisno omikani, še vedno aspirirajo

tako, da se pravega tona njihove jezikovne organizacije ne da podati s pismenkami. Kako se muči Anglež, da bi zapisal svoje zvoke, in kako malo je potem šele tisti, ki razume zapisano angleščino, govoreči Anglež? Francoz, ki svoje zvoke manj zajema iz golta, in napol Grk – namreč Italijan, ki tako rekoč govori v privzdignjenem okrožju ust, v nekakšnem finejšem etru, tudi ta še vedno ohranja živi zvok. Njegovi glasovi morajo ostati organom, v katerih se oblikujejo: kot zapisane črke so – naj jih je dolgotrajna raba pisave naredila še tako pravšnje in enoumne – vedno samo sence!

10

To dejstvo je torej napačno in sklep iz njega še bolj: s sklepanjem namreč ne pridemo do božjega, temveč prav narobe, do živalskega porekla govorice. Vzemite tako imenovano prvo božjo govorico, hebrejsko, od katere je večji del sveta podedoval pismenke: to, da je bila v svojem začetku tako živozvočna, tako nezapisljiva, da so jo lahko zapisali le zelo pomanjkljivo, to očitno kaže celotna zgradba njene gramatike, njene tako mnogovrstne zamenjave podobnih pismenk, da, še najbolj pa popolno umanjkanje vokalov. Od kod ta posebnost, da so njene pismenke le za soglasnike in da se prav tistih elementov besed, na katerih vse sloni, samoglasnikov, prvotno sploh ni zapisovalo? Ta način pisave je toku zdravega razuma tako nasproten, namreč to, da zapisuješ nebstveno in bistveno izpustiš, da bi za gramatike moral biti nepojmljiv, če bi bili gramatiki seveda vajeni umevati. Pri nas so vokali tisto prvo in najživejše, so tečaji jezika; oni pa jih niso zapisovali. – Zakaj? – Zato ker se jih ni moglo zapisati. Njihov izgovor je bil tako živ in pretanjeno organiziran, njihov dah tako zelo duhoven in eteričen, da je razpuhtel in se ni pustil zajeti v pismenke. Šele pri Grkih so se ti živi pridih nabrali v prave vokale, katerim pa so morala kljub temu priskočiti na pomoč znamenja za pridih, *spiritus asper* in *lenis*; ker je bila pri Jutrovcih govorica tako rekoč scela *spiritus*, nenehni dih in duh usten, kakor so jo tako pogosto poimenovali v svojih slikovitih pesmih. To je bil božji dih, poljoči zrak, za katerim je hlastalo uho, in mrtve pismenke, ki so jih izrisovali, so bile le truplo, ki ga je bilo treba beroč oživiti z duhom življenja! Tu ni mesto za to, da bi govorili, kako silen vpliv je to imelo na njihovo razumevanje jezika; očitno pa je, da to poljoče izdaja izvor njihovega jezika. Kaj je bolj nezapisljivega od neartikuliranih zvokov narave? In če je govorica – kolikor bliže je izvoru – toliko bolj neartikulirana – kaj potem sledi iz tega, če ne to, da je nikakor ni iznašlo kako višje bitje za štiriindvajset črk in te črke hkrati z njo, temveč da so bile zadnje le veliko poznejši in le nepopolni poskus, da bi spominu postavili nekaj pomnikov in da govorica ni nastala iz pismenk gramatike Boga, temveč iz divjega pozvanjanja svobodnih organov.* Saj bi bilo

sicer čudno, da bi bile prav tiste pismenke, iz katerih in za katere je Bog iznašel jezik in s pomočjo katerih je prvega človeka naučil jezika, najpomankljivejše na svetu, take, ki sploh nič ne povedo o duhu jezika in ki z vso svojo zgradbo oznanjajo, da o tem nočejo nič povedati.

Ta hipoteza o pismenkah seveda glede na svojo vrednost zasluži le *bežno* omembo: toda zaradi njene vsesplošnosti in zaradi njenega raznovrstnega opleševanja sem moral razgaliti njeno neutemeljenost in jo v tej neutemeljenosti obenem pojasniti na način, kakršen vsaj meni doslej ni bil poznan. Zdaj pa nazaj na našo pot:

*Ker so naši naravni zvoki določeni za izraz strasti, je naravno, da postanejo tudi sestavine slehernega ganotja! Le komu ob nekom, ki se v trzljajih in ječanju muči, ki v stokih umira, celo ob stokajoči živini, takrat ko trpi ves njen ustroj, le komu ta stok ne seže do srca? Le kdo je tak brezčuten barbar? Bolj harmonično, kot je igra občutenjskih strun – celo pri živalih – sprepletena z drugimi živalmi, toliko bolj celo te so-čutijo: njihovi živci pridejo v stanje enako umerjenega napona, njihove duše v stanje enako umerjenega zvenenja, dejansko mehansko so-trpijo druga z drugo. In kolikšna otrdelost njegovih vlaken, kolikšna moč, da zamaši vse odprtine svoje dovzetnosti, spada k temu, da kak človek glede tega postane trd in gluhi! – Diderot** meni, da bi moral biti sleporojeni za tožbe trpeče živali bolj neobčutljiv kot tisti, ki vidi; toda jaz za nekatere primere mislim prav nasprotno. Seveda je slepemu ves ganljivi prizor tega trpečega, trzajočega bitja zastrt, toda vsi primeri izpričujejo, da je prav zaradi tega zastrtja sluh manj razpršen, da bolj prisluhne in da je silno bolj prenicljiv. Slepce torej prisluškuje v mraku, v tihoti svoje večne noči in zato mu sleherni zvok tožbe seže toliko bolj občuteno in ostreje, kot puščica, do srca! Naj si zdaj pomaga še s svojim okolje počasi zajemajočim /umspannenden/ občutkom za tip, naj zatipa trzljaje, naj v celoti občuti zlom trpečega ustroja – njegove ude bosta preplanila bolečina in groza: njegova notranja živčna zgradba bo soobčutila uničenje in zlom: zazvenel bo ton smrti. To je vez tega naravnega jezika!*

* Najboljši spis o tej deloma še neizdelani materiji je Wachterijeva *naturae et scripturae concordia*, Hafn. 1752, ki se od sanjarij Kircherja in tako številnih drugih razlikuje, kakor se zgodovina davnine razlikuje od pravlje.

** *Lettre sur les aveugles à l'usage de ceux qui voyent* etc. [London 1749].

Evropejce so, kljub njihovi omiki in skaženosti, vesplošno ganili surovi toni tožb divjakov. Lery pripoveduje iz Brazilije, kako zelo so iz srca prihajajoči, še ne v obrazce zajeti kriki ljubezni in zaupljivosti tamkajšnjih Američanov njegove ljudi omečili do solz. Charlevoix in drugi kar ne znajo dovolj izraziti grozljivosti vtisa, ki so jih nanje naredile bojne pesmi in bajanke severno-ameriških ljudstev. Ko bomo imeli pozneje priložnost pripomniti, kako zelo so ti naravni zveni oživiljali staro poezijo in glasbo, bomo lahko bolj filozofsko pojasnili tudi učinek, ki ga imajo, denimo, najstarejši grški spevi in plesi, starogrški oder in vobče starogrška glasba, ples in poezija še danes na vsa divja ljudstva. In celo pri nas samih, kjer je seveda razum občutenje dovolj pogosto oropal njegove službe, umetni jezik družbe pa v enaki meri zvene narave, mar ni tako, da se tudi pri nas najskrajnejše grmenje zgovornosti, najsilovitejši udari pesniške umetnosti in čarobni trenutki dejanja, s posne-manjem približajo temu jeziku narave? Kaj je tisto, kar v zbranem ljudstvu naredi čudež, prebode srce in preobraža duše? – Duhovito govorjenje in metafizika? Prispodobe in figure? Veščina in hladno prepričanje? Kolikor naj ta omama ni slepa, se mora skozi dogoditi marsikaj, toda ali vse? In prav ta skrajni moment slepe omame, odkod je postal? – Po neki povsem drugačni sili! Ti zveni, te geste, oni enostavni tok melodije, ta nenadni obrat, ta motni /daemmernde/ glas – in kaj vem še? Pri otrocih in ljudstvu čutov, pri ženskah, pri ljudeh nežnega občutja, pri bolnikih, osamljenih, potrlih pa delujejo še tisočkrat bolj, kot bi delovala resnica sama, če bi njen tihi, pretanjeni glas zvenel z neba. Te besede, ta ton, preobrat kake grozljive romance itn. vdirajo v naše otroštvo, kjer smo jih bili prvokrat slišali, z bogve kakšno vojsko svojih spremljevalnih pojmov: grozavosti, slovesnosti, groze, strahu, veselja v naši duši. Beseda zazveni in kot truma duhov v svoji mračni dostojanstvenosti naenkrat vstanejo iz groba duše: zastrejo čisti, svetli pojem besede, ki ga lahko zajamemo le brez njih. Beseda izgine in zven občutja pozvanja. Temno občutje nas premaga: lahkomislenega je groza in trepeta – ne zaradi misli, temveč zaradi zlogov, zaradi zvenov otroštva, čarobna moč govorca, pesnika pa je bila tista, ki je iz nas zopet naredila otroke. *V temelju ni nobene premišljenosti, nobenega preudarjanja, temveč goli naravni zakon: Zven občutenja naj simpatetično bitje prestavi v taisti zven!*

12

Če torej hočemo te neposredne glasove občutenja imenovati jezik, potem se mi njegov izvor vsekakor zdi zelo naraven. *Ne samo da sploh ni nadčloveški, temveč je očitno živalski; je naravni zakon stroja, ki zmore občutiti.*

Ne morem pa skriti začudenja nad tem, da je filozofom, torej ljudem, ki iščejo jasne pojme, lahko sploh kdaj prišlo na misel, *da bi iz tega kriki občutkov pojasnjevali izvor človeškega jezika*. Mar ni ta jezik očitno nekaj povsem drugega? Vse živali, vse do neme ribe, uzvanjajo svoje občutke: zato pa še nobena žival, tudi najpopolnejša ne, nima niti najmanjšega pravega izhodišča do kakega človeškega jezika. Te krike lahko oblikujemo, iztanjšamo in organiziramo, kakor hočemo; če se jim ne pridruži razum, da ta zvok uporabljamo z namenom, potem ne sprevidim, kako bi lahko po prej omenjenem naravnem zakonu sploh kdaj nastal človeški, samohotni jezik. Otroci izgovarjajo zvoke občutkov tako kakor živali; toda mar ni jezik, ki se ga nauče od ljudi, popolnoma drug jezik?

Opat Condillac* pripada združbi omenjenih filozofov. Če ta ni celotne zadeve jezika, še preden je napisal prvo stran svoje knjige, predpostavil kot že iznajdene, potem na sleherni strani nahajam stvari, ki se v redu kakega oblikujočega se jezika sploh ne morejo primeriti. Kot temelj svoje hipoteze postavlja »dva otroka v puščini, še preden sta poznala rabo katerega koli znaka«. Zakaj vse to postavlja, »dva otroka«, ki torej morata preminiti ali pa postati živali, »v puščini«, kjer se težavnost njunega preživetja in njune iznajdbenosti še pomnoži, »še pred rabo slehernega naravnega znaka in sploh pred kakršnim koli poznavanjem tega«, brez česar vendar ni noben dojenček že nekaj tednov po svojem rojstvu – zakaj, pravim, je treba hipotezo, ki naj bi izsledila naravno pot človeških znanj, utemeljevati na takih nenaravnih, nasprotujočih si dejstvih, morda ve njen tvorec; sam pa si upam dokazati, da na njej ne more biti zgrajeno nobeno pojasnilo o izvoru jezika. Njegova otroka se srečata, ne da bi prej poznala kako znamenje, in glej! že prvi trenutek (§ 2) med seboj občujeta. In prav samo skozi to medsebojno občevanje se šele naučita »s kriki občutkov povezovati misli, katerih naravna znamenja ti kriki so«. Da se naravnih znamenj občutkov učimo z občevanjem? Da se učimo, katere misli je treba z njimi povezati? In vendarle že v prvem trenutku srečanja, še preden vemo za tisto, kar ve najneumnejša žival, komuniciramo in se lahko naučimo, katere misli je treba povezati s katerim znamenjem? – Prav ničesar od tega ne razumem. »Ko se spet in spet ponavljajo podobne okoliščine (§ 3), se navadita misli povezovati z zvoki občutkov in različnimi znamenji telesa. Njun spomin se že vadi. Že lahko zavladata svoji domišljiji in že prispeta tako daleč da – lahko z refleksijo počneta tisto, kar sta prej počela z golj z instinkti« (in česar vendarle, kot smo

* *Essai sur l'origine des connaissances humaines*. Vol. II [Amsterdam 1746-54].

pravkar videli, pred medsebojnim občevanjem nista vedela početi). – Ničesar od tega ne razumem. »Raba teh znamenj razširja dejavnosti duše (§ 4), ta pa nato spopolnijo znamenja: krik občutkov (§ 5) je bil torej tisto, kar je razvilo duševne moči, krik občutkov je bil tisti, ki jim je dal navado, idejo povezovati z arbitrarnim znamenjem (§ 6), krik občutkov je bil tisti, ki jim je služil za vzorec pri samoustvarjanju novega jezika, artikuliranju novih zvokov, jih navadil stvari označevati z imeni.« – Ponavljam vsa ta ponavljanja, in vendar sam nič ne razumem. Nazadnje, ko je pisec na tem otročjem izvoru jezika zgradil prozodijo, deklamacijo, glasbo, ples in poezijo starih jezikov in vmes podal tudi nekaj dobrih pripomb, ki pa našemu namenu ne služijo, ponovno poprimo za svojo rdečo nit: »Da bi dojeli (§ 80), kako so si ljudje postali enotni glede smisla prvih besed, ki so jih hoteli uporabiti, je dovolj, če pripomnimo, da so jih izgovarjali v okoliščinah, v katerih je bil vsakdo zavezan temu, da jih povezuje z istimi idejami itn.« Na kratko, besede so nastale, ker so bile, še preden so bile – zdi se mi, da se niti našega razlagalca ne spleča več slediti, saj ni na nič pripeta.

14

Kot vemo, je Condillac s svojo puhlo razlago nastanka jezika omogočil Rousseauju,* da je v našem stoletju to vprašanje na svoj poseben način spet obudil, kar pomeni – da je vanj podvomil. Za to, da se je podvomilo v Condillacovo razlago, ni bil potreben nikakršen Rousseau; da pa prav zategadelj tako rekoč zanikamo sleherni možnost človekove iznajdbe jezika – k temu seveda sodi nekaj rousseaujevskega poleta ali pa zaletavosti, kakor koli že to pač hočemo imenovati. Ali se zadeve – zato ker jo je Condillac slabo pojasnil – potem sploh ne da pojasniti? Ali iz tega, da iz zvenov občutkov nikoli ne bo postal človeški jezik, sledi, da ne bi mogel postati iz česa drugega?

Da je Rousseauja ta prikriti napačni sklep zares zavedel, očitno priča njegov lastni načrt:** »Če naj je jezik v vsakem primeru moral nastati po človeku, kako je torej moral nastati?« Tako kot njegov predhodnik začenja s krikom narave, iz katerega naj bi nastal človeški jezik. Sam nikakor ne vidim, kako naj bi bil iz tega nastal, in se čudim, kako mu je Rousseaujeva ostroumnost lahko le za trenutek dopustila iz tega nastati.

Kratkega Maupertiusovega spisa nimam pri roki, če pa naj smem zaupati iz-

* *Sur l'inégalité parmi les hommes* etc. Part. 1¹⁹.

** *Prav tam*.

vlečku iz njega, ki ga je izdelal mož,* čigar nikakor ne najmanjši zaslugi sta bili vestnost in natančnost, tudi ta izvora jezika ni dovolj ločil od živalskih glasov, tako da korači s prvima dvema po isti poti.

Nazadnje pa sta zadevo najočitneje pokvarila Diodor in Vitruvij, ki sta ob vsem tem v človeški izvor jezika bolj verjela, kakor pa ga izpeljala, človeku pa sta najprej dolgo časa dala kot živali kričeč bloditi po gozdovih, nato pa sta mu – bogve od kod in čemu – dopustila iznajti jezik.

Ker se večina zagovornikov človeškega nastanka jezika za to bojuje s tako nezanesljivega mesta, ki ga potem drugi, denimo Süßmilch, tako upravičeno napadajo, bi Akademija rada videla, da bi to vprašanje, na katerega so drugi deloma že odgovorili, glede odgovora nanj pa se niso mogli zediniti celo nekateri izmed njenih bivših članov, končno prenehalo biti predmet spora.

In ker ta velika tema tako veliko obeta v zvezi s psihologijo in naravnim redom človeške vrste, v zvezi s filozofijo jezikov in z vsemi spoznanji v zvezi z jezikom – le kdo se ne bi hotel ob njej poskusiti?

In ker so ljudje edina bitja jezika, ki jih poznamo, in ker se prav po jeziku razlikujejo od vseh živali – le kje bi raziskovanje svojo pot začelo zanesljiveje kot pri spoznavanju razlike med živalmi in človekom? – Condillac in Rousseau sta se o izvoru jezika morala motiti, ker sta se glede te razlike, kot je vsem poznano, motila, vsak drugače: prvi*** je živali naredil za ljudi, drugi**** pa iz ljudi živali. Sam morem torej poseči nekoliko dlje.

Da človek glede jakosti in zanesljivosti instinkta daleč zaostaja za živalmi, še več, ker sploh nima tistega, kar pri tako mnogih živalskih vrstah imenujemo prirojeno veščost /Kunstfahigkeit/ in nagonске spretnosti /Kunsttriebel/, je gotovo; in ker se je pojasnjevanje teh nagonских spretnosti doslej ponesrečilo večini, nazadnje pa še nekemu temeljitemu nemškemu filozofu, tudi resnični vzrok pomanjkanja teh nagonских spretnosti v človekovi naravi še ni mogel biti osvetljen. Zdi se mi, da so doslej zgrešili poglavitno gledišče, s katerega lahko o živalski naravi, če je že ne moremo popolnoma pojasniti, izdelamo*

* Süßmilch, *Beweis für die Göttlichkeit*, Dodatek 3, str. 110.

** *Traité sur les animaux* [Amsterdam 1755]

*** *Sur l'origine de l'inégalité* etc.

vsaj nekaj pripomb, ki bi lahko – kot sem glede tega upal na nekem drugem mestu – zelo osvetlilo nauk o človekovi duši. To gledišče je *sfera živali*.

Slehera žival ima svoj krog, kateremu pripada od rojstva, v katerega brž vstopi, v njem vse življenje ostane in tudi umre. Nenavadno pa je to, da *ostrejši kakor so čuti živali, toliko močnejši in zanesljivejši so njeni nagoni, in bolj čudežni kakor so izdelki njene spretnosti, toliko manjši je njen krog, toliko enovrstnejša so dela njene spretnosti*. Tem razmerjem sem sledil še dlje in povsod sem odkril čudežno sledenje obratnega sorazmerja med majhno razsežnostjo njihovega gibanja, sestavin, prehranjevanja, preživetja, parjenja, odraščanja, družbe ter njihovimi nagoni in spretnostmi. Čebela v svojem panju gradi z modrostjo, katere Egerija ni mogla naučiti svojega Nume; toda zunaj teh satov in zunaj njej določenih opravil v teh satih je nič. Pajek tke s spretnostjo Minerve; toda tudi vsa njegova umetnost je zapredena v ta ozki spreked; to je njegov svet! Kako čudežna je žuželka in kako ozek je krog njenega delovanja!

16

Nasprotno. Bolj mnogovrstna kot so opravila in določenosti živali, bolj ko je njihova pozornost razpršena na več predmetov, bolj nestanovitna je njen način življenja, skratka, večja in raznovrstnejša kakor je njena sfera, toliko bolj opazamo, da se njena čutnost deli in šibi. Na tem mestu se ne morem podati v to, da bi to veličastno razmerje, ki teče skozi vso verigo živih bitij, potrdil s primeri; slehernemu prepuščam, naj ga preskusi ali pa naj počaka na naslednjo priložnost, sam pa sklepam naprej:

Po vsej verjetnosti in analogiji se torej da vse nagonske spretnosti in večšine razložiti iz predstavnih moči živali, ne da bi smeli privzeti slepo determiniranost (kakršno je privzema cel Reimarus in kakršna opustoši vsako filozofijo). Če so neskončno pretanjeni čuti zaprti v majhen krog, v monotono sivino in če ves drugi svet zanje ne pomeni nič: kako prodorni morajo biti! Če so predstavne moči zaprte v majhno okrožje in če so obdarjene z analogno čutnostjo, kako učinkovite morajo biti! In če so, nazadnje, čuti in predstave usmerjeni v *eno* točko, kaj drugega lahko nastane iz tega kot instinkt? Iz njih se torej da pojasniti dovezetnost /Empfindsamkeit/, sposobnosti in nagone živali po njihovih vrstah in stopnjah.

* Reimarus, *Über die Kunsttriebe der Tiere*: gl. opažanja o tem v: *Briefen, die neueste Literatur betreffend* etc.

Zato smem privzeti naslednjo trditev: *Dovzetnost, sposobnosti in nagonске spretnosti živali so močnejše in intenzivnejše v obratnem sorazmerju z velikostjo in raznolikostjo kroga njihovega delovanja. Zdaj pa –*

Človek ne poseduje take enooblične in ozke sfere, v kateri nanj čaka le eno delo: okrog njega je cel svet opravil in določenosti.

Njegovi čuti in njegova organizacija niso priostreni na eno: človek ima čute za vse in zato seveda za vsako posameznost šibkejše in bolj tope čute.

Njegove duševne sile se širijo prek sveta; nobene usmeritve njegovih predstav na eno ni: torej tudi nobene nagonске spretnosti, nobene veččnosti – in, to pa spada sem še поблиže, nobenega *živalskega jezika*.

Kaj pa je tisto, kar smo – razen poprej navedene oglasovljenosti čutečega stroja – pri nekaterih živalskih vrstah imenovali živalski jezik, drugega kot rezultat vseh opažanj, ki sem jih ravnokar zbral skupaj? Temno, čutno sporazumevanje kake živalske vrste med seboj glede njene določenosti v krogu njenega delovanja.

Manjša kakor je torej sfera živali, toliko manj potrebuje jezik. Ostrejši kot so njeni čuti, bolj kakor so njene predstave usmerjene na eno, bolj ko jo vlečejo njeni nagoni, toliko bolj sežeto je razumevanje njenih morebitnih zvokov, znamenj, izražanja. Živi mehanizem, vladajoči instinkt je ta, ki tu govori in zaznava. In kako malo sme govoriti, da je sploh lahko zaznan!

Živali najožjega okrožja so torej skorajda brez posluha za to; za svoj svet so scela občutek ali vonj in vid: docela enooblična podoba, enooblične poteze, enooblična opravila; te torej imajo kaj malo jezika ali pa sploh ne.

Večje kakor je okrožje živali: toliko raznolikejši so njihovi čuti – toda kaj bi ponavljal? S človekom se prizor popolnoma spremeni. Kaj naj bi okrožju njegovega delovanja, tudi če je najbornejše, rabila govorica najzgovornejše, na najbolj različne načine oglašajoče se živali? Kaj bo potem za njegove razpršene sle, za njegovo deljeno pozornost, za njegove topo prisluškujoče čute rabila šele temna govorica vseh živali? Zanj ni ne bogata ne jasna, nezadostna je tako glede predmetnosti kakor tudi glede njegovih organov – to torej scela ni *njegov jezik*; kaj naj namreč – če se ne igramo več z besedami – pomeni svojski jezik

kakega bitja, kakor to, da je primeren njegovi sferi potreb in del, organizaciji njegovih čutov, usmerjenosti njegovih predstav in moči njegovih strasti? In kateri živalski jezik tako ustreza človeku?

A o tem se niti ni potrebno spraševati. Kateri jezik (razen prej omenjenega mehanskega) pa poseduje človek tako instinktivno kakor sleherna živalska vrsta svojega in ustrezno njeni sferi? – Odgovor je kratek: Nobenega! In prav ta kratki odgovor je odločilen.

Pri vsaki živali je, kakor smo videli, njen jezik izraz /Äusserung/ tako močnih čutnih predstav, da te postanejo nagoni; s tem je jezik, tako kakor čuti in predstave in nagoni, sleherni živali *prirojen* in njej *neposredno naraven*. Čebela brenči tako kakor srka med; ptica poje tako kakor gnezdi – kako pa po naravi govori človek? Sploh ne govori, tako kot le malokaj ali pa sploh nič ne počenja popolnoma po instinktu, kakor to počne žival. Če pri novorojenem otroku izvzamem krik njegovega občutljivega stroja, je nem; z zvoki ne izraža ne predstav ne nagonov, kakor to na svoj način počne sleherna žival. Postavljen le med živali je to torej nabolj zapuščeni otrok narave. Gol in sam, šibak in uboren, plah in neoborožen; in – kar pa je vrhunec njegove bede – oropan slehernega življenjskega vodila. Rojen s tako razpršeno, ošibljeno čutnostjo, s tako nedoločenimi, dremavimi sposobnostmi, s tako deljenimi in otopelimi nagoni, očitno usmerjen na tisoč potreb, določen za široko okrožje – in vendar tako sirotin in zapuščen, da celo z jezikom ni obdarjen, da bi z njim te svoje pomanjkljivosti izrazil – Ne! takega protislovja v gospodarjenju narave ni. Namesto instinktov morajo v njem čemeti druge skrite sile! Nemorojen že, toda –